

Column

Overscholing en/of onderbenutting?

'Steeds meer mensen werken beneden hun (opleidings)niveau'. Zo kopt de OSA haar persbericht van 8 maart vorig jaar, waarin zij kond doet van de publikatie van het jongste in haar opdracht verrichte onderzoek naar de ontwikkelingen in de kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid en de aansluiting tussen opleiding en functieniveau van de Nederlandse werknemer. Het opleidingsniveau van de werkenden blijkt ook in de periode 1985-1995 sneller te zijn gestegen dan het niveau van de banen. Volgens de betreffende onderzoekers (Asselberghs e.a., 1998) is er in Nederland nog steeds sprake van *'een gestaag toenemende overscholing. In 1995 werkte 38% van de werknemers onder zijn of haar opleidingsniveau. In 1971 was dat nog maar 17%'*, aldus het persbericht. Eveneens werd megedeeld dat het aandeel banen van laag niveau in Nederland na 1960 niet kleiner is geworden, dat zich ook na 1985 een geheel proces van neerwaartse verdringing heeft doorgezet en dat het er naar uitziet dat de laagst opgeleiden hiervan uiteindelijk de dupe zijn: zij worden meer dan anderen uit de werkgelegenheid 'verdronen'. Het persbericht besloot met de mededeling dat de onderzoekers pleiten voor creatie van de werkgelegenheid aan de bovenkant van de arbeidsmarkt als structurele oplossing voor de gesignaleerde arbeidsmarktproblematiek.

Het zal weinigen verbazen dat dit persbericht ruime aandacht trok. Immers, de boodschap staat deels op gespannen voet met de heersende opvatting dat de ongeschoolde arbeid uit Nederland verdwijnt onder invloed van technische ontwikkelingen, processen van internationalisering en toenemende concur-

rentie van lage lonenlanden. En hoezo voortgaande neerwaartse verdringing? Voorziet het ROA (1998) juist niet een massale stijging van de vraag naar hoger opgeleiden en dat ook de gediplomeerden uit het middelbaar onderwijs zullen meeprofiteren van het gunstige tij? En wat te denken van het advies om 'de schoorsteen te laten trekken', om banen aan de bovenkant van de arbeidsmarkt te scheppen, in een situatie die gekenmerkt wordt door een overaanbod van lager opgeleiden aan de onderkant van de arbeidsmarkt?

De meeste en felste reacties in de (dagblad-)pers betroffen echter de gerapporteerde mate van overscholing. Het onderzoek heeft juist op dit punt de meeste stof doen opwaaien. De toonzetting van de artikelen was over het algemeen zeer kritisch. De schrijvers gaven uiting van hun ongeloof over de gepubliceerde cijfers of twijfelden aan de gehanteerde meetmethoden. Inmiddels, ruim een jaar na dato, is het stof nog steeds niet neergedaald. Dat roept een aantal vragen op. Waarom ligt overscholing kennelijk zo gevoelig en maakt deze thematiek zoveel emoties los? Waardoor wordt overscholing veroorzaakt? Hoe valt overscholing te verklaren? Kun je overscholing wel goed in beeld krijgen op basis van geaggregeerd telmateriaal? Welke processen spelen er in feite op bedrijfsniveau? Is de term 'overscholing' wel adequaat? Is 'onderbenutting' geen betere term? Of gaat het allemaal in feite over 'diploma-inflatie'? Dit is niet de plaats om al deze vragen te beantwoorden. Dat gebeurt, althans voor een deel, elders in dit themanummer. Volstaan wordt met slechts enkele opmerkingen.

De emotionaliteit die veel van de reacties

* Prof. dr. Fred Huijgen is hoogleraar Sociale Bedrijfskunde bij de Nijmegen Business School, Katholieke Universiteit Nijmegen.

kenmerkt houdt direct verband met het politiek geladen karakter van de overscholingsproblematiek. Massale overscholing wijst in ieder geval op enorme onderwijseconomische verspilling. In combinatie met neerwaartse verdringing leidt overscholing bovendien tot een toenemende druk om langduriger en hogere vormen van onderwijs aan te blijven bieden. Neerwaartse verdringing leidt, bij een absoluut tekort aan werkgelegenheid, tot een toenemende vraag naar onderwijs: elke volgende generatie moet immers meer onderwijscredentia's hebben vergaard om een soortgelijke positie als de voorafgaande generatie op de arbeidsmarkt te kunnen verwerven. Een opwaartse spiraal blijft in werking die niet alleen de kosten van het onderwijsbestel voortdurend verder opvoert, maar bovendien tot toenemende frustraties leidt bij de participanten op de arbeidsmarkt. In het onderwijssysteem gewekte verwachtingen kunnen niet worden waargemaakt. Omvangrijke en langdurige onderbenutting in de werksituatie is een reëel gevaar. Niemand zit te wachten op nog meer 'dis-satisfied workers'. En hoe verhoudt dat zich allemaal tot de politiek van 'hogere onderwijs voor velen'?

Moeten we 'overscholing' wellicht niet anders gaan beoordelen? Is overscholing eigenlijk wel zo erg? In de Verenigde Staten zullen weinigen wakker liggen van een zekere mate van overscholing, bijvoorbeeld 20%-30% van de bevolking in loondienst. Afgezien van het zogenoemde 'wachtkamer effect', het effect van toenemende deeltijdarbeid en een zeker percentage mismatch in de aansluiting betreffende de opleidingsrichting, waardoor een deel van de vastgestelde overscholing kan worden verklaard, is er ook sprake van vrijwillige, tijdelijke 'overscholing/onderbenutting'. De mobi-

liteit op de Amerikaanse arbeidsmarkt is relatief groot. Met name niet-vrijwillige arbeidsmobiliteit leidt hier veelvuldig tot het tijdelijk, in afwachting van 'passend' werk, bezetten van banen van een relatief laag niveau. Vrijwel geen Amerikaan zal zich schamen voor een 'hamburger job' als overbrugging. Liever dat dan (tijdelijke) werkloosheid en het 'trekken' van een uitkering, zoals in Nederland niet ongebruikelijk is als invulling van de overgangssituatie. De waardering van overscholing is dus ook cultureel bepaald.

Tot slot moet deze columnist en onderzoeker op onderhavig gebied nog een verzuchting kwijt. Waarom is het voor velen kennelijk nog steeds te veel gevraagd om duidelijk te maken of door hen bij het meten en/of waarderen van overscholing een onderscheid is gemaakt tussen de (aard en het niveau van) voor een adequate uitoefening van een beroep of functie benodigde kwalificaties en de door de werkgever op de arbeidsmarkt gevraagde of vereiste kwalificaties? Sedert de eerste door OSA gerapporteerde onderzoeksresultaten (Huijgen e.a., 1983) is menig debat over overscholing, ook in SISWO verband, hierdoor danig vertroebeld.

Literatuur

- Asselberghs, K., R. Batenburg, F. Huijgen & M. de Witte (1998), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland, deel IV*, Den Haag: OSA (voorstudie V44).
- Huijgen, F., B.J.P. Riesewijk & G.J.M. Conen (1983), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland. Bevolking in loondienst en functieniveaustuctuur in de periode 1960-1977*, Den Haag: OSA (publikatie nr. 17).
- ROA (1998), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, Maastricht: ROA.